

коју другу услед нередовне исплате принадлежности. Свему овоме бих додала само још то да од активног становништва код нас мање од једне четвртине тог становништва има пуну основну школску спрему, а да Преднацрт предвиђа финансирање осмогодишње наставе из друштвених средстава. Јасно је какви се све напори у том правцу морају чинити.

То су били разлози који су ме навели да предложим уношење извесних прецизнијих ставова у погледу финансирања просвете, уколико то разуме се не би било учињено у републичким уставима.

И најзад, треће подручје на коме Преднацрт третира просвету, истовремено и најоригиналније је у оквиру механизма организације власти. Доследно спроведен систем друштвеног самоуправљања нашао је своју примену и у свим друштвено-политичким заједницама, од општине до федерације, кроз специфичну структуру представничких органа чиме су се и просветни радници укључили у рад највиших органа власти.

У оквиру пет већа које Преднацрт предвиђа у саставу Савезне скупштине, нашли су своје представништво и просветни и културни радници. Просветно-културно веће и по свом саставу и по свом положају и по свом делокругу то потврђује.

Не улазећи у детаље у погледу начина избора и овлашћења овог већа, који су нам свима овде добро познати, нагласила бих само још неке ствари. Пошто је општинска скупштина састављена само од два већа, а сви избори за виша представничка тела се врше преко општинске скупштине и то на заједничкој седници оба већа, то значи да просветни и културни радници као чланови општинског већа радних организација учествују у избору свих већа савезне и републичких скупштина а не само у избору просветно-културног већа. Друго што бих још подвукла је значај самосталног делокруга културно-просветног већа. Поред равноправног и заједничког делокруга у коме учествује на одређен начин или са Савезним или са свим већима заједно, у оквиру којих је нормативна функција Културно-просветног већа ограничена сагласно његовом положају и карактеру (као и осталих самоуправних већа уосталом), самостални делокруг управо због овог логичног ограничења постаје значајан. Ту Веће прераста оквири органа власти и појављује се не само као политички већ и као највиши стручни савет у земљи.

Завршила бих са констатацијом да овакав положај просветно-културних радника поставља пред њих двоструко одговорне задатке: као стручњака и као политичара.

ДИСКУСИЈА О ПРАВУ НА БЕСПЛАТНО ШКОЛОВАЊЕ

Проф. др. Гузина: Поставила бих само једно питање другарици Срнић: да ли је размишљала у оквиру свога учешћа у дискусији и о школовању које не би било бесплатно?

То је нешто што све људе данас интересује. Рећи у Уставу да је само осмогодишње школовање бесплатно, то значи да се отварају перспективе могућности да остало школовање не буде бесплатно.

Доцент др. Срњић: Ја мислим да не би тако требало протумачити одредбу Преднацрта.

Проф. др. Гузина: Мени није јасно зашто се у Преднацрту каже да је само осмогодишње школовање бесплатно. Фиксирање тога наводи само на то да може бити да ће се увести школарина за остале врсте школовања.

Доцент др. Срњић: Зашто се не би ова одредба протумачила супротно: да је држава за сада у могућности само осмогодишње школовање да обезбеди као бесплатно и да се услед тога прокламује оно што је у могућности да се учини.

Проф. др. Гузина: Данас је фактично стање такво да је школовање бесплатно и на Правном факултету.

Доцент др. Срњић: У толико пре нема разлога да се ова одредба Преднацрта тумачи као да ће убудуће све школе које нису осмогодишње завести школарину.

Проф. др. Гузина: У широј јавности питање се поставља потпуно обрнуто. Значи да Преднацрт треба да буде одређенији у том погледу.

Доцент др. Срњић: Преднацрт је сасвим јасан када каже да се гарантује бесплатно и обавезно осмогодишње школовање. А да је бесплатно произилази из формулације да се осмогодишње школовање финансира из друштвених средстава.

Проф. др. Гузина: То значи да се остала школовања не финансирају из друштвених средстава, док ми само имамо друштвена средства, других нема.

Доцент др. Срњић: Ми имамо и стручне школе које имају и друге изворе финансирања.

Проф. др. Гузина: Ја кажем само то да ово питање није јасно према Преднацрту Устава.

Проф. др. Ђорђевић: То је уопште нејасна ствар. Може се и овако и онако закључивати. Чл. 44 требало би да буде друкчије формулисан, наиме да је осмогодишње школовање обавезно а да је школовање уопште бесплатно у смислу организовања и функционисања установе за школовање у односу на оне кандидате који се уписују и стичу образовање у школама. А ко ће финансирати те школе, то је друго питање.

Проф. др. Гузина: Држава не гарантује у овом тренутку да ће она финансирати школовање уопште.

Проф. др. Ђорђевић: Често се каже школе могу да финансирају својим средствима и поједине организације. У ствари, њихова средства су истовремено и друштвена средства, друштвена својина. Кад се доносе прописи и о томе дискутује, онда се чују и ставови из којих произилази као да су то њихова приватна средства. Једноставно се каже: организација има средства и може да оснује и финансира школу. А је ли та школа потребна

или не, о томе се каткад недовољно води рачуна. Мислим да такве концепције нису друштвено оправдане. Над оснивањем и финансирањем школа друштво мора и треба да има пун увид и контролу. Средства организације су њихова али и друштвена, и друштво има бар право да не дозволи њихово друштвено некорисно трошење. А ако је трошење друштвено корисно, као на пример финансирање школа које су друштву потребне, онда је и то финансирање школа финансирање из друштвених средстава. Иначе бисмо дошли на концепцију да су средства искључива својина организација и да оне могу с њима радити шта хоће, а таква концепција одговара приватноправном схватању друштва које је давно превазиђено. Такво схватање се, на пример, испољило при изради нацрта Закона о високом школству у питању може ли Извршно веће да обавезе привредну организацију да прими поједине студенте на праксу. По неким схватањима не може јер пракса кошта привредну организацију. А приватан власник може да буде обавезан на ово или оно иако и њега кошта то обвезивање. Па ако он може да буде обвезиван, тим пре може привредна организација као социјалистичка творевина.

Проф. др. Балтић: Ја се слажем с другом проф. Ж. Ђорђевићем, јер стварно из чл. 44, ст. 2, не би могло да се одговори на питање да ли је школовање бесплатно или није. То што се оно финансира из друштвених средстава, то не значи истовремено да и они који се користе овим школовањем имају бесплатно школовање. То је нејасно и то би требало прецизније рећи.

Проф. др. Гузина: Што се тиче наших смерница, нашег даљег кретања у погледу обезбеђења средстава за школовање, организовања саме наставе, итд., то је мени потпуно јасно. Онај коме су потребни високо или средње квалификовани кадрови, он ће финансирати њихово школовање, и биће ту саображавања целог школског система поново оним условима који владају у производњи, а не да се подижу школе и отварају факултети а да се не зна коме су потребни. Ми имамо 800 правника који не знају где да се запосле, јер Србији нису потребне судије у том броју и у овом моменту, итд. То питање мора бити регулисано.

Ја сам само ово хтела да кажем: ми видимо перспективу развоја овог или оног сектора а не видимо перспективу развоја школства. Морала би и она бити јасно обележена, да видимо куда се крећемо. Ипак сам из те струке и нешто ми је то ближе. Ја могу то тумачити, али сваком грађанину треба да буде јасно како се отвара према Преднацрту Устава перспектива школовања на вишем нивоу. Чини ми се да је то у Преднацрту недовољно јасно, што су и другови подвукли.

Доцент др. Владан Станковић: Рекао бих само две речи. Ја сам се такође замислио над овим чланом. Приликом вођења једног разговора о неким другим питањима, поставило се и питање шта су то друштвена средства уопште. Ми бисмо могли као правници да говоримо о томе шта су то друштвена средства. Али ако човек чита неку другу одредбу — жао ми

је што немам овде своје белешке о томе — онда ће се видети да се појам друштвена средства употребљава у Преднацрту у различитим значењима па стога није увек извесно на шта се тачно мисли.

Поводом тог разговора о томе шта су друштвена средства, читао сам и овај пропис и мени није изгледало јасно шта се тиме хтело. На једном предавању је било речено да је питање обезбеђења средстава за школство у суштини само питање облика финансирања, а да није реч о томе хоћемо ли ми Уставом прокламовати бесплатно или небесплатно школовање. Међутим, било је и мишљења да у Уставу и не треба уопште да се налази било каква одредба која би регулисала питање плаћања школовања него да би било корисно да се о томе нешто каже, рецимо, у преамбули Устава, у одредбама које би имале значај неког врховног и врло великог принципа. Као што би требало унети као принцип да ће ова земља на свим секторима и у свим областима друштвеног живота заснивати своју делатност на научним резултатима и да ће развијати науку, тако би требало унети и једну одредбу која би говорила о просвети сасвим начелно, која би просветни систем у целини прилагодила стварно нашим потребама, а то ће вероватно и пре свега значити потребама привреде у ширем смислу речи.

Међутим, мени изгледа да не само да из овога не излази да је школовање бесплатно за оног који се школује, него да се то уопште и не поставља као принцип. Јер, погледајмо шта значи то да је школовање бесплатно. Пре свега, ни данас школовање није бесплатно. Ми само не плаћамо школарину, а школовање кошта веома скупо. То сви ми који имамо децу знамо. Према томе, школовање није бесплатно уопште узев. А с друге стране они, како каже другарица Гузина, којима буду потребни школовани људи, даће средства за њихово школовање. Да ли ће то бити привредна организација или неко други, то није битно. При томе само треба да водимо рачуна о томе да привредна организација то може да ради само на рачун својих средстава фонда заједничке потрошње. То су друштвена средства али то су средства којима привредна организација може располагати у одређене сврхе.

То је једно. А друго, ако нека друштвено-политичка заједница — комуна, република или федерација — сматра да постоји потреба за одређеним стручњацима чије је школовање веома скупо, па се нико не одважује да образује такве школе јер нема средстава за то или било из ког другог разлога, онда ће та друштвена заједница то и финансирати. На који начин, то је врло различито. Да ли ће и у ком облику имати партиципирају и они који се школују, ја мислим да то питање не би ни требало регулисати Уставом и прејудицирати га јер ће то зависити од многих околности. Биће случајева кад ћемо сасвим оправдано тражити од људи који желе да се школују да партиципирају на изванредан начин у трошковима тог школовања а понегде ћемо, ако за то постоји потреба, све то финансирати из друштвених средстава, без обзира на то да ли из средстава привредних организација или друштвених организација или друштвене заједнице.

Проф. др. Ж. Ђорђевић: Како да партиципирају појединци? То ми није јасно. Идемо на тенденцију да људи живе од плате, од рада, а не од имовине и тражимо да плате школовање. Не знам да ли је то у реду Мислим да није.

Доцент др. В. Станковић: Има читав низ других потреба чије задовољавање зависи од степена нашег развитака, које су појединцима много важније него школовање у ужем смислу речи, као нпр. разне културне и друге потребе па их људи задовољавају из својих средстава. Заједница није у могућности да на један ефикасан и свеопшти начин подиже културни ниво људи у кратком року. Према томе, ако неко, ко је завршио један факултет, намерава да студира и заврши још један, зашто да не партиципира? И то је школовање. Питање школовања то је питање коришћења средстава која заједница пружа за образовање. Ја могу да студирам на три факултета. Могу да се не задовољим неком средњом квалификацијом и тражим да идем даље. Ако заједници нису потребни кадрови са два факултета, онда заједница неће да учествује у финансирању њиховог школовања или га бар не треба да финансира у целини.

Проф. др. Ж. Ђорђевић: То су изузеци, а ми расправљамо о редовном току ствари.

Доцент др. Станковић: Питање се објективно тако поставља јер у нашем систему чак и само са основном школом и праксом можеш да се упишеш на факултет, а камо ли у средњу школу. То је правило а не изузетак. Погледајмо структуру наших студената. То су људи који су завршили најразличитије школе, који се сада „дошколовљавају“. Ако су такви људи заједници потребни, она ће њихово школовање финансирати, а ако не, онда ће тражити да и они учествују у томе.

Мени изгледа да се ствар тако поставља.

Проф. др. Ж. Ђорђевић: Школарино односно финансирање на бази индивидуалног доприноса је непопуларна ствар. Пре рата је са свих страна нападана а ми данас говоримо о школарини!

Проф. др. Гузина: Ја мислим да проф. Ж. Ђорђевић нема право. Јасно је нама куда се креће ствар, али није јасно како је у Уставу речено! Не слажем се са њим да је данас школарино оно што је била у предратној старој Југославији, јер питање школарине данас ако се уведе, а треба да се уведе, — јесте, пре свега, питање финансијског обрачуна, питање на који начин ћемо регулисати цео тај ланац стручног образовања.

Међутим, кад имамо друштвену својину и кад је 85% националног дохотка из друштвене својине, онда се мора прићи регулисању финансирања школарине на други начин. Мислим да се данашња и пређашња школарино никако не може упоређивати.

Проф. др. Стулар: Само две реченице. Овде дискутујемо о просветној служби. Међутим, ја мислим да се иста питања, истог карактера и истог значаја постављају и кад је реч о здравственој служби, и кад је реч о

социјалној служби. Дакле, реч је о финансирању тих служби. Међутим, то питање је у ствари други модус расподеле дохотка у социјалистички организованом друштву. Нећу у то детаљно да улазим. Зна се шта се под тим појмом подразумева.

Да бисмо правилно оријентисали одговор на то питање, подсећам вас на два члана у Преднацрту Устава. Први је чл. 11, ст. 1 и 2, где се каже: „Део производа друштвеног рада који припада радној организацији и радним људима, радни људи распоређују на део за развој материјалних основа радне организације и за задовољавање својих заједничких потреба и на део за своје личне дохотке“.

Значи, и на део за задовољавање својих заједничких потреба. А ту су и потребе просветне, и здравствене, и социјалне, и културне и друге. Према томе, један облик мобилисања финансијских средстава за финансирање ових друштвених служби у ширем смислу јесте и онај део који остаје радној организацији. Дакле, други део је онај који не остаје и иде у друштвене фондове у виду разних доприноса.

И чл. 68 Преднацрта каже: „Сваки грађанин дужан је под једнаким условима за све доприносити подмиривању потреба друштвене заједнице“. Из свога личног дохотка. А како ће се и колико то плаћати, то ће бити регулисано законом. Према томе, имамо три извора за мобилисање средстава за друштвене фондове: један је из дела који припада радној организацији, други део је онај који иде у облику доприноса из вишка рада друштвеним фондovima, а трећи део онај који се мобилише из личног дохотка у облику пореза. Да тим основним одредбама Преднацрта Устава нису усаглашени чл. 44 и — додајем — чл. 59 и још чл. 60, ст. 3, то је тачно, али они дозвољавају, ако правилно анализирамо основне принципе Устава, онда нема места бојазни коју је изразила другарица Гузина. То је у основи социјалистичке расподеле дохотка.

Доцент др. Срнић: Није реч о расподели дохотка него о томе да се школство налази у тежој ситуацији него здравствена и остале друштвене службе. У принцип расподеле дохотка и у принципе које ми постављамо ја не сумњам већ, полазећи од ситуације у којој се ми данас налазимо, мислим да просвети треба посветити више пажње. Јер, од просвете, а то значи стручног, теоријског, политичког и културног нивоа радних људи зависи у много већој мери развој производних снага и друштвени прогрес уопште него од здравствене и других друштвених служби. За мене се због тога много оштрије поставља питање просвете од осталих друштвених служби. И ја сам зато и покренула то питање а не што не верује у принцип расподеле. Онако како је постављено у Преднацрту то су две ствари.

Проф. др. Ступар: Ја се потпуно слажем с овим што је рекла другарица Срнић. Међутим, ми дискутујемо о ономе што је у Преднацрту. Али, има једно питање које се уопште не помиње у Преднацрту а далеко је важније од питања просвете. То је питање права на стан о коме у Уставу нема ни речи а ипак не значи да грађанин не може да добије право на стан. Грађанин може добити стан из друштвених фондова.

Проф. др. Гамс: Оно што је овде најважније јесте питање да ли ће физичко лице које се школује плаћати школарину или не, јер њему је свеједно да ли се школовање финансира из посредних или непосредних друштвених средстава, да ли ће га финансирати предузеће или друштвена заједница. За њега је важно да ли он плаћа школарину из својих средстава. Уколико онај који се школује плаћа из својих средстава, чини ми се да ћемо у том случају доћи у сукоб с једним другим принципом који Устав изриче, а то је право на просвећивање, право на школовање, културно уздизање. Устав је то формулисао на више начина. Сваки грађанин има могућности да своје способности развија кроз школовање. А ми сада говоримо о завођењу једног система плаћања школовања. С друге стране, видели смо неке злоупотребе кад су предузећа стипендирала извесна лица, па смо о томе на једном састанку Савета Факултета разговарали. Располаже се огромним друштвеним средствима, без контроле.

Нешто бих рекао у вези с овим друштвеним средствима. Поставља се питање да ли је реч или не о друштвеном финансирању кад предузеће даје средства.

Међутим, у Преднацрту смо сасвим јасно и несумњиво казали да су извесна друштвена средства у посредној а друга средства у непосредној друштвеној својини. Јасно је да су и средства привредних организација у друштвеној својини, али само у посредној, преко привредних организација као друштвених организација. Она су у друштвеној својини, али не у потпуној, уколико полазимо од тога да је друштвена својина-својина.

Проф. др. Стјепановић: Ја мислим да је другу Ђорђевићу, после ових објашњења јасно да је могуће увести и школарину. И ја верујем да се то неће урадити односно мислим да то неће бити тако чест случај и да школарина никако неће бити главни извор финансирања школа.

Проф. др. Ђорђевић: Не треба да буде. По мом убеђењу појединац не треба да плаћа школарину из својих средстава. Све друго може да буде услов за школовање, само не школарина. Каже се: школарином ће се оптеретити онај ко може да плати. То ко може да плати је неизвесан критеријум, тако да многи од оних који наводно могу да плате, у ствари неће моћи да плате. Школарина може многе таленте да елиминира из система образовања и да буде више штетна него корисна по друштво.

Асистент Југослав Станковић: Рекао бих неколико речи у вези са школарином. Мислим да овај члан уопште не регулише питање да ли физичко лице треба да плаћа школарину или не. Сматрам да је то јасно. Међутим, друго је питање да ли по интенцијама овог Устава физичко лице може да је плаћа или не. Ако погледамо како читав Устав поставља положај човека у друштву, у смислу развијања свих способности и личности човека, ослобођења рада и свих права човека и грађана, сматрам да је питање школарине такво да она у нашој земљи никако не може да се плаћа. Јер, ми имамо чињеницу да с обзиром на доходак имамо јасно изражене социјалне групе — да тако кажем — људи у нашој земљи. И ако уведемо

школарину, ми ћемо на тај начин формирати извесно затворено друштво, једноставно репродукцију слојева у друштву.

Погледајмо састав средњих стручних школа. Ко иде у средње стручне школе? Радничка и сељачка деца. Службеничка ако су лоши ђаци. И сада, ако чак буду на средњој стручној школи ограничења, ако се после завршене средње стручне школе не буде могло ићи на факултет него ако се за даље школовање на факултету заведе школарина, то ће значити да ћемо људе из нижих слојева, да тако кажем, осудити да њихова деца наслеђују њихов положај. Наше друштво то, мислим, не сме да дозволи, и нема никаквог смисла претпоставка да је могућа школарина, изузев за оне случајеве кад је неко већ завршио један факултет, па хоће да иде на други, а привреди су потребни кадрови. Али, то су изузетни случајеви.

Доцент др. Срњић: Цела ова дискусија је покренута у вези са питањем другарице Гузине, поводом чл. 44 из кога, како се њој чини, није сасвим јасно да ли држава преузима на себе обавезу бесплатног осмогодишњег школовања, а уколико се тако тумачи да из тога произилази да ће ван осмогодишњег школовања држава тражити неку врсту школарине, желела би да изнесем своје мишљење о томе:

Мени је овај члан био јасан и ја се зато нисам на њему задржавала. Ја га овако тумачим: држава данас, у ситуацији у којој се налази, може да преузме на себе само обавезу бесплатног осмогодишњег школовања. Мени се чини да из чл. 44 то јасно произилази. Остало школовање је и данас бесплатно и вероватно ће и даље тако остати. Међутим, не уз пуну обавезу државе, што значи да се у случају потребе извесне врсте школа могу и на други начин финансирати.

Ја на тај начин тумачим овај члан и не видим потребу да се преформулише.

Асистент Верољуб Рајовић: Мени се чини, другови, да је једно од основних права грађанина и човека и право на стицање образовања, и то у свим степенима, и поставити то питање на тај начин да се за то стицање образовања плаћа нека накнада у било ком облику од стране онога ко образовање стиче, од стране човека и грађанина, чини ми се да би доводило до тога да се људи као равноправни грађани једне земље стављају у неповољне положаје.

Одмах ћу да објасним шта мислим. За мене је сасвим друго питање да ли ћу ја као човек који имам способности и склоности за развијање мога образовања у једном правцу, моћи да се упишем у средњотехничку школу, на факултет или коју другу школу. То је ствар факултета и школе: под којим условима и на који начин ће она да прима кандидате, хоће ли прописати претходну спремност за одређене особе, итд. То је одвојено питање од питања да ли ћу ја уопште моћи под једнаким условима да учествујем, конкуришем, стичем право на образовање.

У вези с овим повезано је и питање финансирања. Како ја схватам финансирање? Наше се школе финансирају из друштвених средстава. То је тачно. Како и на који начин се формирају ти друштвени фондови. За мене је то посебно питање од питања да ли ћу ја као грађанин имати

право да се школујем бесплатно, тј. да ли ћу имати право да не плаћам ништа и шта ће и колико ће ми друштвена заједница гарантовати у томе погледу. Мени се чини да друштвена заједница треба и мора да гарантује, и то треба да уђе у Устав као једно основно и принципијелно питање: да она гарантује човеку и да обавезује сваког човека на осмогодишње школовање. То значи да се не поставља уопште питање средстава, на који ће начин да се формирају, већ да се омогући сваком човеку, без обзира на коме делу наше територије живи, без обзира где се он налазио, да може стварно то образовање и да стекне. Ако се то посматра кроз призму садашњег става наших локалних заједница, комуна, видећемо да поједини грађани немају могућности да стекну основно образовање. Иако и данас важи начело бесплатног школовања, ми видимо да у неким местима у Босни људи не могу да стекну основно образовање просто зато што нема учитеља. А нема их зато што нема финансијских средстава, што комуне немају одакле да их плаћају. Односно неке књиге иако имају средстава иако их троше ненаменски, градећи велике управне зграде које коштају десетине милиона динара, а с друге стране не исплаћују зараде просветним радницима. То је разлог што су поједини просветни радници буквално почели да беже из појединих комуна.

Зато ми се чини — да још једном укратко формулишем — да је посебно питање на који начин ће друштвена заједница да обезбеди средства за школовање и до кога степена у односу на то какав је положај човека с обзиром на могућност да се школује и каква је његова обавеза у том погледу. Ја мислим да у Устав треба да уђе да је осмогодишње школовање бесплатно и да друштвена заједница гарантује човеку да ће и стећи то образовање, без обзира у коме делу наше земље се буде нашао. То значи, конкретно, да ће омогућити стварање школа и плаћање кадра који проводи наставу.

IV САСТАНАК СЕКЦИЈЕ (19 НОВЕМБРА 1962)

Асистент др. Радомир Буровић: ЗЕМЉИШНА СВОЈИНА ИНДИВИДУАЛНИХ ПРОИЗВОЂАЧА. — Говорио бих о једном питању које, чини ми се, ни у досадашњим дискусијама а ни у дискусији, коју је организовало Удружење правника, није много додиривано. Рекао бих неколико речи о земљишној својини индивидуалних произвођача у Преднацрту Устава.

Ово питање је врло значајно без обзира што је друштвена својина потиснула потпуно у други план питање свих других облика својинских односа који се појављују у нашем праву. Оно има велики значај због тога што се преко 7,5 милиона наших становника бави искључиво пољопривредом и живи од пољопривреде. Претежно се пољопривредом баве индивидуална газдинства. Према томе, земљиште и обрада земљишта су извори и средства њихове егзистенције. Наравно, Устав није могао да ту толико детаљно све предвиди, јер та материја је већ у приличној мери уређена нашим досадашњим позитивним прописима, али је врло значајно што је